

مجله روان شناسی اجتماعی

سال دهم، شماره ۳۸، بهار ۱۳۹۵

صفحات مقاله: ۶۰-۴۹

تاریخ وصول: ۹۴/۱۰/۱۲ - تاریخ پذیرش: ۹۵/۳/۱

تأثیر اعمال عمره مفرده بر نگرش مذهبی زائران شهرهای آبادان، خرمشهر و شادگان

حسین واعظ^{۱*}

حسن جبّاری^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف سنجش اثربخشی اعمال عمره مفرده بر میزان نگرش مذهبی زائران به روش شبسه آزمایشی انجام گرفت. جامعه آماری ۱۳۵ زائر کاروان عمره شهرهای آبادان، خرمشهر و شادگان در سال ۱۳۹۳ بوده‌اند. نمونه آماری این پژوهش حدود ۵۸ نفر از زائران بودند، که به روش در دسترس انتخاب شدند و به پرسشنامه نگرش مذهبی آرین پاسخ دادند. تحلیل داده‌ها در بخش توصیفی با استفاده از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی و در بخش تحلیلی با استفاده از آزمون‌های t وابسته و تحلیل واریانس یکراهه با نرم افزار آماری SPSS انجام گرفت. نتایج نشان دادند که میانگین گروه نمونه در پس آزمون به طور معناداری بیشتر از میانگین در پیش آزمون می‌باشد. که این امر می‌تواند نشان دهنده تأثیر بعد معنوی زیارت عمره بر نگرش مذهبی نمونه مورد بررسی باشد. از نظر سن، جنسیت و شغل تفاوت معناداری مشاهده نشد.

واژه‌های کلیدی: عمره مفرده، نگرش مذهبی

۱. دانشجوی دکتری روان شناسی عمومی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران (نویسنده مسئول: ahwaez۴۵@gmail.com).

۲. کارشناس ارشد روانشناسی - دانشگاه امام حسین (ع)

مقدمه

خداوند متعال به زیارت خانه خود «کعبه» سفارش فراوان نموده است. این زیارت فوائد زیادی دارد از جمله سامان بخشیدن به کار مردم^۱ (مائده، آیه ۹۷)، بدست آوردن خشنودی و فضل پروردگار^۲ (مائده، آیه ۲)، شعائر و نشانه‌های خداوند^۳ (بقره، آیه ۱۵۸)، مرکز امن و امان^۴ (آل عمران آیه ۹۷) انجام عمره برای رضای خداوند^۵ (بقره، آیه ۱۹۶)، شاهد منافع و مزایای گوناگون^۶ (حج، آیه ۲۸)، برطرف کردن آلودگی‌ها^۷ (حج، آیه ۲۹). به ندرت افرادی دیده می‌شوند که به زیارت خانه خدا مشرف شوند اما در نگرش مذهبی و معنوی آنها تغییر ایجاد نگردد.

بسیاری از افراد هنگام حل مسایل اخلاقی زندگی عملی، عقاید مذهبی و معنویت را بر زبان می‌آورند. نوجوانانی که عضوی از جامعه مذهبی باقی می‌مانند از لحاظ ارزش‌ها و رفتار اخلاقی برتر هستند. آنها در مقایسه با نوجوانانی که اعتقاد مذهبی چندانی ندارند، بیشتر به فعالیت‌های اجتماعی که هدف آنها کمک به افراد مصیبت‌زده است می‌پردازند (برک، ۱۳۹۳). همچنین اعتقاد مذهبی به رفتار عقلی و اجتماعی مسئولانه کمک کرده و از بدرفتاری جلوگیری می‌کند. اعتقاد مذهبی با سطح پایین‌تر مصرف دارو و الکل و بزهکاری ارتباط دارد (برک، ۱۳۹۳).

ویلیام جیمز از نخستین روان‌شناسانی است که مذهب و دین را مورد مطالعه قرار داده است. او از دو نوع مذهب - مؤسسه‌ای و شخصی - به مذهب شخصی علاقمند بود. از نظر ویلیام جیمز لازمه دینداری درک یا اعتقاد به واقعیت الهی متعالی است. او دین را به عنوان احساس‌ها و اعمال تجربه‌های فرد در رابطه با آنچه آن را الهی تلقی می‌کند می‌داند (حسینی گراوندی، ۱۳۹۱، ص ۲۱)

فرانکل (۱۳۸۸) در حدود ۱۵ سالگی به تعریفی از خدا دست یافت که در سن پیری بارها و بارها آن را مرور می‌کرد. در نهایت یک تعریف عملی از خدا ارائه داد: "خداوند شریک صمیمی‌ترین و خودمانی‌ترین گفتگوهای تنهایی شماست. هرگاه شما با خودتان در کمال صداقت و نهایت تنهایی سخن می‌گویید، آن کسی که خود را برای او بیان می‌کنید شاید بتوان خدا نامید". آلبرت انشتین (به نقل از فرانکل، ۱۳۸۸) اظهار می‌دارد: شخصی که زندگی خود را بدون معنی تلقی می‌کند نه تنها غمگین است بلکه برای زندگی کردن مناسب نیست. یونگ مذهب را بر اساس تجربه بیان می‌نمود و معتقد بود اصطلاح مذهب به نگرشی اشاره دارد که مختص هوشیاری تغییر یافته بر اثر تجربه ماوراءالطبیعه است. بر اساس نظر یونگ هدف از مذهبی بودن ایجاد تغییراتی است که از طریق تجربه‌های روحی یا ماوراءالطبیعه صورت

۱. جعل الله الکعبه البيت الحرام قیاماً للناس و الشهر الحرام ...

۲. یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام ولا الهدی ولا القلائد ولا آمین البيت الحرام یتبعون فضلاً من ربهم و رضواناً ...

۳. ان الصفا و المروه من شعائر الله فمن حج او اعتمر فلا جناح علیه ان یتطوف بهما، فان تطوع خیراً فان الله شاکر علیهم.

۴. فیه آیات ینبأ مقام ابراهیم و من دخله کان آمناً و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلاً و من کفر فان الله غنی عن العالمین و اتموا الحج و العمرة لله ...

۵. لیسهّدوا منافع لهم و یذکروا اسم الله فی اتمام معلومات

۷. ثم لیفصوا نفثهم و لیوفوا نذرهم و لیطوفوا بالبيت العتیق

می‌گیرد. یونگ بر خلاف نظر فروید تجربه‌های معنوی و روحی را به عنوان جنبه‌های بالقوه سالم و سلامت از هستی انسان در نظر می‌گیرد. این نقل قول یونگ معروف است که می‌گوید در بین بیمارانی که در نیمه دوم زندگی، یعنی حدود ۳۵ سالگی هستند حتی یک نفر را ندیدم که در حقیقت مشککش پیدا کردن دیدگاه مذهبی از زندگی نبوده باشد (وست، به نقل از حسینی، ۱۳۹۱). آلپورت (به نقل از نسابه، ۱۳۸۴) نیز دو نوع جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی را شرح داد.

در میان اندیشمندان اسلامی دیدگاه‌های مختلفی در مورد نگرش مذهبی وجود دارد. طبق نظر شهید مطهری مذهب یا دین به مجموعه اصول، قواعد بنیادی و احکام و دستوراتی اطلاق می‌گردد که از سوی خداوند متعال به وسیله حضرت محمد (ص) به انسان ابلاغ شده است تا بشریت را به تسلیم و اطلاعات در برابر حقیقت کامل دعوت کند. ایمان مذهبی پیوندی است دوستانه میان انسان و جهان و به عبارت دیگر نوعی هماهنگی انسان و آرمان‌های کلی جهان است. (مطهری، به نقل از حسینی گراوندی، ۱۳۹۱، ص ۲۳).

شواهد تحقیقی زیادی از رابطه میان نگرش مذهبی و برخی متغیرها حمایت نمودند. از جمله این تحقیق‌ها می‌توان به تحقیق فضلی (۱۳۹۱) اشاره نمود که بر اساس نتایج تحقیق، بین نگرش مذهبی با شادکامی و رضایت از زندگی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. انوشه (۱۳۹۰) نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسید که استفاده بیشتر از مقابله مذهبی باعث افزایش سلامت روان بیماران سرطانی می‌شود. در پژوهش‌های دیگر نیز نگرش مذهبی و توجه خداوند خصوصاً در میان بیماران سرطانی به طور گسترده‌ای افزایش داشته است. در مطالعه هوکرا و همکاران (۲۰۱۴) مشخص شد که نگرش مذهبی و معنویت منجر به کاهش استرس، اضطراب و ناامیدی در میان بیماران سرطانی می‌شود.

نگرش مذهبی در کاهش استرس و افسردگی نیز تأثیر دارد. در پژوهشی افراد شرکت‌کننده به دو گروه مواجهه با استرس شدید و ملایم تقسیم شدند. در افرادی که با استرس شدیدی مواجه بودند، نگرش مذهبی منجر به کاهش استرس و میزان بالای اعتماد به نفس شد (سانتراک، ۲۰۱۱). در پژوهش مشابهی اعمال عبادی مانند دعا و ارتباط با خدا با باورهای مذهبی مثبت، نگرانی، اضطراب اندک و سطوح پایین نشانه‌های افسردگی ارتباط داشت (سانتراک، ۲۰۱۱). رُس و اوستین^۳ (۲۰۱۳) در بررسی نگرش مذهبی بیماران قلبی به این نتیجه رسیدند که بیماران قلبی بیش از گذشته نیاز به معنویت داشتند. هنگامی که نگرش مذهبی افزایش یابد احساس می‌کنند کسی هست که با او صحبت کنند و اطمینان دارند که مورد حمایت قرار می‌گیرند. در پژوهش مشابه، بیماران دارای نگرش مذهبی و معنوی سیستم حمایتی قدرتمندی در برابر

1. Hocker
2. Santrock
3. Ross & Austin

بیماری‌ها داشتند. (سانتراک، ۲۰۱۱، بوسینگ^۱ و همکاران، ۲۰۱۳)

در تحقیق بهرامی (۱۳۸۱) نگرش مذهبی با بهزیستی روانی و مولفه‌های آن رابطه مثبت و معنی‌دار و با روان رنجورخویی رابطه‌ای منفی گزارش شده است. نتایج پژوهش میرخان چریک آبادی (۱۳۸۹) نیز نشان داد که بین مؤلفه‌های هویت دینی و نگرش مذهبی و سرسختی روان‌شناختی با سلامت روان رابطه معناداری وجود دارد. در برخی پژوهش‌ها بین نگرش مذهبی درونی و بیرونی تفاوت مشاهده شده است به این معنی که جهت‌گیری مذهبی درونی بیش از جهت‌گیری مذهبی بیرونی سلامت روان را پیشگویی می‌کند. و همچنین بین باورهای مذهبی و عمل به آنها رابطه مثبت وجود دارد و بالاخره زنان بیشتر از مردان مذهب را باور داشته و به آن عمل نمودند (نسابه، ۱۳۸۴).

در بعضی پژوهش‌ها رابطه نگرش مذهبی را با متغیرهای دیگر مورد بررسی قرار دادند. برای مثال رابطه صفات شخصیتی و دینداری (لوکن هاف، ایرنسن، اوکیلیر ایک، و کاستا، ۲۰۰۹)، همبستگی سلامت روان با سلامت دینی و معنوی (آنتراینر^۳ و همکاران، ۲۰۱۰، ص ۱۹۲)، رابطه نگرش مذهبی و سلامت روان (حمید، ۱۳۸۸) و رابطه بین نگرش مذهبی و سلامت روان دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه اصفهان (کجیاف، ۱۳۸۷) اشاره نمود.

حدادی کوهسار (۱۳۹۱) رابطه تصور فرد از خدا و روان‌پریشی را مورد بررسی قرار داد. در این پژوهش دانشجویانی که تصور مثبتی از خدا داشتند از روان‌پریشی کمتری برخوردار بودند. اما تصور منفی از خدا با روان‌پریشی بیشتری ارتباط داشت. در پژوهش مشابهی حمایت خداوند و اعتقاد به نزدیکی با او با میزان پایین اضطراب و افسردگی ارتباط دشات (فیلیس^۴ و همکاران، ۲۰۰۴).

در مورد تأثیر زیارت خانه خدا بر نگرش مذهبی پژوهش‌های اندکی وجود دارد. برای نمونه در پژوهش خداپناهی و حیدری (۱۳۸۷) زیارت بیت‌الله الحرام منجر به افزایش سلامت روانی آزمودنی‌ها شده است. این تفاوت معنادار در خرده آزمودنی‌های «نشانه‌های بدنی، اضطراب و بی‌خوابی» مشاهده شد. همچنین عامل جنسیت و سطح تحصیلات در نتایج مؤثر نبودند. احدی (۱۳۷۸) نیز در پژوهشی به این نتیجه رسید که مناسک حج منجر به افزایش سلامت روانی آزمودنی‌ها می‌گردد. در پژوهش گلزاری (۱۳۸۹) تأثیر عمره مفرده بر سلامت روان، شادکامی و عمل به باورهای دینی مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس یافته‌های این پژوهش مناسک عمره موجب افزایش شادکامی و کاهش اختلال در سلامت روان، نشانه‌های بدنی، اضطراب، اختلال عملکرد اجتماعی و افسردگی وخیم شده است. با توجه به تحقیق‌های فوق، تقریباً تمام جوامع نیاز به مذهب و معنویت را احساس نموده‌اند و همچنین آیات قرآن کریم در تأثیرات معنوی زیارت خانه خدا تأکید نموده است. بنابراین تحقیق

1. Bussing
2. locknhoff, Ironson, O'ckirigh & Costa
3. Anterrainer
4. Philips

حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که: "آیا اعمال عمره مفرده باعث افزایش نگرش مذهبی می‌شود؟"

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع شبه تجربی (شبه آزمایشی) است که در قالب طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون تک‌گروهی انجام شده است.

جامعه و نمونه: جامعه آماری این تحقیق کاروان عمره شهرهای آبادان، خرمشهر و شادگان در سال ۱۳۹۳ شامل ۱۳۵ زائر بودند. نمونه آماری این تحقیق ۵۸ نفر از زائران کاروان بودند که به صورت در دسترس از میان زائران انتخاب شدند. از این تعداد، ۳۱ نفر (۵۳/۴ درصد) مذکر بودند که میانگین سنی آنان ۴۵/۳۲ سال با انحراف معیار ۱۰/۷۱۶ سال بود. همچنین ۲۷ نفر (۴۶/۴ درصد) مونث بودند که میانگین سنی آنان، ۴۱/۴۴ سال با انحراف معیار ۱۱/۰۴ سال می‌باشند.

ابزار پژوهش

آزمون نگرش مذهبی آرین: آرین (به نقل از عسکری و همکاران، ۱۳۹۲) با استفاده از سوالات مقیاس جهت‌گیری مذهبی بیرونی آلپورت اقدام به تهیه و تدوین این مقیاس نمود. این مقیاس یک ابزار خود گزارشی برای سنجش میزان دینداری فرد بوده که مشتمل بر ۲۰ سؤال می‌باشد. نمره‌گذاری هر سؤال بر روی یک پیوستار از ۱ (خیلی کم) تا ۵ (خیلی زیاد) است. مجموع نمرات سؤال‌های ۱ تا ۲۰ با وارونه در نظر گرفتن نمرات سؤال‌های شماره ۱۲ و ۱۷ شاخص میزان دینداری افراد می‌باشد.

در یک تحقیق مقیاس مذکور را روی نمونه‌ای از دانشجویان دانشکده علامه طباطبایی تهران اجرا کرده و ضریب پایایی آن را برابر ۰/۹۲ و اعتبار آن را مورد قبول گزارش نمود. در پژوهش دیگری موحد (همان منبع)، مقیاس دینداری آرین را بر گروهی از دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز اجرا کرد و ضریب همبستگی بدست آمده با روش روایی سازه‌ای را برابر ۰/۵۶ و ضریب پایایی آن را برابر ۰/۸۹ به دست آورد که نشان‌دهنده اعتبار و پایایی خوب این مقیاس می‌باشد. در پژوهش نادری و اسماعیلی (به نقل از عسکری و همکاران، ۱۳۹۲) به منظور تعیین روایی و پایایی مقیاس دینداری آرین، این مقیاس را به طور همزمان با پرسشنامه سنجه دینداری مسلمانان اجرا شد که ضریب اعتبار همزمان آن با پرسشنامه سنجه دینداری مسلمانان برابر ۰/۸۶ و ضریب پایایی آن با آلفای کرونباخ و تصنیف به ترتیب ۰/۸۸ و ۰/۷۳ به دست آمد. در پژوهش از عسکری و همکاران، (۱۳۹۲) نیز به منظور تعیین روایی و پایایی مقیاس دینداری آرین، این مقیاس به طور همزمان با پرسشنامه دینداری مسلمانان اجرا گردید که ضریب روایی همزمان آن با پرسشنامه سنجش دینداری مسلمانان برابر با $I=0.76$ و ضریب پایایی آن با روش آلفای کرونباخ و تصنیف به ترتیب برابر ۰/۸۸ و ۰/۷۳ به دست آمد. نتایج فوق نشان می‌دهد

که پرسشنامه حاضر از روایی و پایایی مناسبی برخوردار بوده و تا حد زیادی می توان به نتایج حاصل از آن اعتماد کرد. در تحقیق حاضر نیز پایایی پرسشنامه با استفاده از روش همسانی درونی و آزمون آلفای کرونباخ $0/80$ به دست آمد که مقدار مناسبی است.

اجرای پژوهش

با توجه به نوع تحقیق حاضر که شبه آزمایشی و در قالب طرح پیش آزمون - پس آزمون تک گروهی انجام شده است، اجرای تحقیق در دو مرحله انجام گرفت: مرحله اول طرح قبل از پرواز به مدینه اجرا گردید. که پرسشنامه نگرش مذهبی بدون توضیح نام و محتوای آزمون بین زائران موردنظر توزیع گردید. مرحله دوم در روز آخر سفر هنگام برگشت در فرودگاه جده اجرا گردید. در فاصله یک ساعت تا هنگام پرواز پرسشنامه بین افراد شرکت کننده توزیع گردید.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در تحقیق حاضر از شاخص‌های گرایش به مرکز و پراکندگی برای توصیف داده‌ها استفاده گردید. همچنین در بخش تحلیلی جهت پاسخ گویی به سوال تحقیق از آزمون تی وابسته استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق

۱- یافته‌های توصیفی

جدول ۱: نتایج مربوط به تحصیلات پاسخ‌گویان

آماره‌ها تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تراکمی
دانشجوی دکترا	۱	۱/۷	۱/۷	۱/۷
فوق لیسانس	۶	۱۰/۳	۱۰/۳	۱۲/۱
لیسانس	۹	۱۵/۵	۱۵/۵	۲۷/۶
فوق دیپلم	۶	۱۰/۳	۱۰/۳	۳۷/۹
دیپلم	۱۶	۲۷/۶	۲۷/۶	۶۵/۵
سیکل	۱۰	۱۷/۲	۱۷/۲	۸۲/۸
ابتدایی	۱۰	۱۷/۲	۱۷/۲	۱۰۰/۰
کل	۵۸	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که دیپلمه‌ها با فراوانی ۱۶ نفر (۲۷/۶ درصد) بیشترین تعداد و دانشجوی دکتری با فراوانی ۱ نفر (۱/۷ درصد) کمترین تعداد را از حیث تحصیلات در گروه پاسخ‌گویان به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۲: نتایج مربوط به شغل پاسخ گویان

آماره‌ها شغل	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تراکمی
کارمند	۱۴	۲۴/۱	۲۴/۶	۲۴/۶
فرهنگی	۱۰	۱۷/۲	۱۷/۵	۴۲/۱
آزاد	۱۱	۱۹/۰	۱۹/۳	۶۱/۴
بازنشسته	۵	۸/۶	۸/۸	۷۰/۲
بیکار	۱	۱/۷	۱/۸	۷۱/۹
خانه دار	۱۶	۲۷/۶	۲۸/۱	۱۰۰/۰
بدون جواب	۱	۱/۷		
کل	۵۸	۱۰۰/۰		

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که خانه دارها با فراوانی ۱۶ نفر (۲۷/۶ درصد) بیشترین تعداد پاسخ گویان را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین ۱ نفر (۱/۷ درصد) از پاسخ گویان نیز موقع تکمیل پرسشنامه شغلی نداشته و بیکار بوده است.

جدول ۳: نتایج مربوط به جنسیت پاسخ گویان

آماره‌ها جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تراکمی
مذکر	۳۱	۵۳/۴	۵۳/۴
مونث	۲۷	۴۶/۶	۱۰۰/۰
کل	۵۸	۱۰۰/۰	

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که مردان با فراوانی ۳۱ نفر (۵۳/۴ درصد) سهم بیشتری از پاسخ گویان را در مقایسه با زنان به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴: نتایج مربوط به میانگین سن پاسخ گویان به تفکیک جنسیت

آماره‌ها جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	کمترین سن	بیشترین سن
مذکر	۳۱	۴۵/۳۲	۱۰/۷۲	۲۷	۶۵
مونث	۲۷	۴۱/۴۴	۱۱/۰۴	۲۳	۶۴

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که میانگین سنی پاسخ گویان مذکر ۴۵/۳۲ سال با انحراف معیار ۱۰/۷۲ سال و میانگین سنی پاسخ گویان مونث ۴۱/۴۴ سال با انحراف معیار ۱۱/۰۴ است.

جدول ۵: نتایج مربوط به میانگین پیش آزمون و پس آزمون پاسخ گویان

پس آزمون	پیش آزمون	آزمون آماره ها
۴/۶۴	۴/۳۹	میانگین
۰/۲۷۹	۰/۳۱۹	انحراف معیار
۳/۷۰	۳/۵۵	کمترین
۵/۰۰	۴/۸۰	بیشترین

نتایج جدول ۵ نشان می دهد میانگین نگرش مذهبی پاسخ گویان ۴/۳۹ با انحراف معیار ۰/۳۱۹ و میانگین پس آزمون آنان ۴/۶۴ با انحراف معیار ۰/۲۷۹ است. همچنین کمترین نمره در پیش آزمون ۳/۵۵ و در پس آزمون ۳/۷۰ است در حالی که بیشترین نمره در پیش آزمون ۴/۸۰ و در پس آزمون ۵ به دست آمده است.

۲- نتایج تحلیلی

۱-۲. آزمون t برای مقایسه پیش آزمون و پس آزمون

جدول ۶: نتایج مربوط به آزمون t برای مقایسه پیش آزمون و پس آزمون

آماره ها آزمون	میانگین	تعداد	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی سطح معناداری
پیش آزمون	۴/۴۸	۵۸	۰/۳۴	-۲/۵۰	۵۷
پس آزمون	۴/۶۴	۵۸	۰/۲۸		۰/۰۲

نتایج جدول ۶ نشان می دهد که با توجه به مقدار t (-۲/۵۰) و سطح معناداری (۰/۰۲)، تفاوت میانگین در پیش آزمون و پس آزمون معنادار می باشد. از طرف دیگر، میانگین پس آزمون بزرگتر از میانگین پیش آزمون است. لذا می توان نتیجه گرفت که مراسم عمره موجب افزایش نگرش مذهبی شرکت کنندگان شده است.

۲-۲. مقایسه نمرات پیش آزمون و پس آزمون به تفکیک شغل

جدول ۷: نتایج مربوط به آزمون تحلیل واریانس یک راهه

جهت مقایسه نمرات پیش آزمون و پس آزمون به تفکیک شغل

سطح معناداری	F مقدار	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	آماره ها منبع تغییرات	آزمون
		۰/۱۱	۴	۰/۴۴	بین گروه‌ها	
۰/۴۶	۰/۹۳	۰/۱۲	۵۱	۶/۰۱	درون گروه‌ها	پیش آزمون
			۵۵	۶/۴۴	کل	
		۰/۱۷	۴	۰/۶۷	بین گروه‌ها	
۰/۰۷	۲/۳۰	۰/۰۷	۵۱	۳/۷۳	درون گروه‌ها	پس آزمون
			۵۵	۴/۴۱	کل	

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که در هر دو مرحله پیش آزمون و پس آزمون با توجه به مقادیر F (۰/۹۳ و ۲/۳۰) و سطوح معناداری (۰/۴۶ و ۰/۰۷)، تفاوت معناداری بین شرکت کنندگان به تفکیک نوع شغل دیده نمی‌شود.

۳-۲. آزمون t برای مقایسه پیش آزمون و پس آزمون به تفکیک جنسیت

جدول ۹: نتایج آزمون t برای مقایسه پیش آزمون و پس آزمون به تفکیک جنسیت

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	انحراف معیار	میانگین	تعداد	آماره ها جنسیت	آزمون
۰/۳۴	۵۶	-۰/۹۷	۰/۳۶	۴/۴۳	۳۱	مذکر	پیش آزمون
			۰/۳۲	۴/۵۲	۲۷	مونث	
۰/۲۳	۵۶	۱/۲۰	۰/۲۵	۴/۶۸	۳۱	مذکر	پس آزمون
			۰/۳۲	۴/۵۹	۲۷	مونث	

نتایج جدول ۹ نشان می‌دهد که میانگین نمرات نگرش مذهبی در هر دو مرحله پیش آزمون و پس آزمون در زنان و مردان معنادار نمی‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت حس معنوی ایجاد شده در مراسم زیارت عمره در هر دو جنس به یک میزان اثر داشته و جنسیت عامل تعیین کننده ای در میزان تاثیر معنویت اعمال عمره بر زائران نبوده است.

بحث و نتیجه گیری

همانگونه که در مقدمه گفته شد خداوند متعال به زیارت خانه خود «کعبه» سفارش فراوان نموده است. این زیارت فوائد زیادی دارد از جمله سامان بخشیدن به کار مردم، بدست آوردن خشنودی و فضل پروردگار، شعائر و نشانه‌های خداوند، انجام عمره برای رضای خداوند، برطرف کردن آلودگی‌ها و ... به ندرت افرادی دیده می‌شوند که به زیارت خانه خدا مشرف شوند اما در نگرش مذهبی و معنوی آنها تغییر ایجاد نگردد. تحقیقاتی که تاکنون در مورد

تأثیرات معنوی حج بر حجاج انجام شده عمدتاً در نمونه‌های دانشجویی بوده است. اما تحقیق حاضر در یک نمونه از مردم عادی که از کاروان عمره شهرهای آبادان، خرمشهر و شادگان در سال ۱۳۹۳ انتخاب شده بودند اجرا شده است. نتایج نشان داد که تفاوت میانگین نگرش مذهبی پاسخ‌گویان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون معنادار و میانگین پس‌آزمون بزرگتر از میانگین پیش‌آزمون بوده است. لذا نتیجه گرفته شد که مراسم عمره موجب افزایش نگرش مذهبی شرکت‌کنندگان شده است. این افزایش را می‌توان به شور و شوق زائران در ایام عمره و مواجهه عینی با شعائر دینی نسبت داد که اثرات آن - به تناسب ظرفیت و پیش‌داشته‌های معنوی افراد - تا مدت‌ها در فرد باقی می‌ماند. هر چند به نظر می‌رسد که پس از برگشت و به مرور در مواجهه با اشتغالات دنیوی و روزمرگی‌های زندگی که لازمه قهری زندگی هر انسانی است، به مرور از این حس عمیق معنوی کاسته می‌شود که پیشنهاد می‌شود در یک تحقیق طولی، آهنگ تغییر این حس در زائران سنجیده شود.

سایر نتایج نیز نشان داد که در بررسی تأثیر شغل بر نگرش مذهبی پاسخ‌گویان، در هیچ یک از مراحل (پیش‌آزمون و پس‌آزمون) تفاوت معناداری بین شرکت‌کنندگان به تفکیک نوع شغل دیده نمی‌شود. به عبارت دیگر، عامل شغل نتوانسته است به عنوان یک عامل اثرگذار، بر رابطه بین متغیر مستقل و وابسته تأثیر بگذارد. هر چند این عدم تفاوت در پیش‌تست هم وجود دارد. همچنین در بررسی تأثیر جنسیت بر نگرش مذهبی پاسخ‌گویان، نتایج نشان داد که میانگین نمرات نگرش مذهبی در هر دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون در زنان و مردان معنادار نبوده است. به عبارت دیگر حس معنوی ایجاد شده در زیارت عمره در هر دو جنس به یک میزان اثر داشته و جنسیت عامل تعیین‌کننده‌ای در میزان تأثیر معنویت زیارت بر زائران نبوده است. اصولاً زیارت خانه خدا چه در شکل عمره مفرده و چه در شکل تمتع آن، محملی برای بردن از تعلقات دنیوی و تمرین کسب آمادگی برای کسب معنویت و تداوم آن در ادامه زندگی است. در این مراسم توصیه شده که مسلمانان نه تنها به محرمات کوچک‌ترین تمایلی نشان ندهند بلکه برای یک مدت محدود از مباحات و حتی بعضی از امور حلال چشم‌پوشند و تنها توجه آنها به امور معنوی، توجه به هم‌نوع و یکتاپرستی به مفهوم عمیق و واقعی آن باشد تا بلکه اثرات این تمرین تقوا به مثابه یک رگه در زندگی آنان ریشه دوانده و سایر شئون زندگی‌شان را تحت تأثیر قرار دهد.

منابع

- قرآن کریم
- انوشه، زهرا و همکاران (۱۳۹۰) رابطه نگرش مذهبی و مقابله مذهبی با تعداد و شدت علایم و نشانه‌های روان‌شناختی در بیماران مبتلا به سرطان، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران،
- برک، لورا (۱۳۹۳) روان‌شناسی رشد، جلد دوم، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران، انتشارات

- ارسیاران.
- بهرامی، مریم، کوشکی، شیرین و صالحی، مهدیه (۱۳۹۱) بررسی نگرش مذهبی و ویژگی‌های شخصیت و ارتباط آن با بهزیستی روانی دانشجویان، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران،
- حدادی کوهسار، علی اکبر و غباری بناب، باقر (۱۳۹۱) رابطه تصور فرد از خدا و روان‌پریشی، دو فصلنامه علمی تحقیقی، سال ۶، شماره ۱۱، ۶۸-۶۹.
- حمید، نجمه، (۱۳۸۸) بررسی رابطه نگرش مذهبی با سلامت روانی و عملکرد سیستم ایمنی بدن «سلول‌های T» کمکی سلول‌های «T» مهاری / انهدامی و سلول‌های ضدسرطانی «NK»، مطالعات روان‌شناختی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران.
- حسینی گراوندی، افسانه (۱۳۹۱) رابطه بین سازگاری معنوی با گرایش‌ات آندروژنی، سبک‌های اسنادی، شیوه‌های فرزندپروری در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی اهواز.
- خداپناهی، محمد کریم و حیدری محمود (۱۳۸۲) بررسی اثر آهنگ زیارت کعبه در سلامت عمومی حجاج، مجله روان‌شناسی، شماره ۲۸، ۹-۶.
- کجیاف، محمدباقر و رئیسی پور، حفیظ‌اله (۱۳۸۷) رابطه بین نگرش مذهبی و سلامت روانی در بین دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه اصفهان، دو فصلنامه علمی تحقیقی مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال اول، شماره دوم، ۳۹-۳۷.
- گلزاری، محمود (۱۳۸۹) تأثیر عمره مفرده بر سلامت روان، شادکامی و عمل به باورهای دینی دانشجویان، دو فصلنامه علمی تحقیقی مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال دوم، شماره ۷، ۱۱۱.
- فضلی، سهام. معین، لادن و رفاهی، ژاله (۱۳۹۱) بررسی رابطه نگرش مذهبی با شادکامی و رضایت از زندگی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران،
- فرانکل، ویکتور (۱۳۸۸) فریاد ناشنیده برای معنا، روان‌درمانی و انسان‌گرایی، ترجمه مصطفی تبریزی و علی علوی‌نیا، تهران، انتشارات فراروان.
- عسکری، پرویز. حیدری، علیرضا. نادری، فرح. صفرزاده، سحر. عباس زاده، زینب. محب، احسان. آذر کیش، مریم و روشنی، خدیجه (۱۳۹۲) راهنمای آزمون‌های روان‌شناختی، جلد دوم، اهواز، انتشارات دانشگاه آزاد اهواز.
- قدمعلی، زینب. فیاضی، ایران‌دخت و سلیمی بجستانی، حسین (۱۳۹۲) بررسی رابطه علاقه اجتماعی و نگرش مذهبی در دانشجویان دختر و پسر فنی و علوم انسانی دانشگاه‌های تهران در سال ۱۳۹۱-۹۲، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران.
- میرخان چریک آبادی، ایرج و همکاران (۱۳۹۳) رابطه بین نگرش مذهبی، شادکامی و هوش هیجانی با رضایت از زندگی در معلمان زن شهر ارومیه، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران.

- نسانه، محمدحسین (۱۳۸۴) نقش باورها و عقاید مذهبی در سلامت روان، پژوهشگاه علمی و فناوری اطلاعات ایران.

- Bussing, A. Janko, A. Baumann, K. Christian, N & kopt, A. (2013). *Spiritual needs among patients with chronic pain diseases and cancer living in a secular society*. wiley periodiction. www.wiley online library.com
- Hocker, A. Krull. A., Koch, U. & Mehnert, A. (2014). *Exploring spiritual needs and their associated factors in an urban sample of early and advanced cancer patients*. wiley periodiction, . www.wiley online library.com
- Locknhoff, C. E; Ironson, G. O'cleirigh, C. & Costa, P.T. (2009) Factor model personality-traits, spirituality, religiousness, and mental health among people living with HIV; *journal of personality* 5, pp. 1411-1436.
- Maltbby, J., Day, I & I. Barber (2004) Forgiveness and mental health variables: interpreting the relationship using an additional contium model of personality and coping, *personality and individual differences*, 37, pp. 1629-1641.
- Ross, I., Austin, J. (2013) *Spiritual needs and spiritual support preferences of people with end-stage heart failure and their careers, implications for nurse managers*, Wiley Periodiction. www.wiley online library. com
- Santrock, John. W (2011) *Life-Span development-thirteenth edition*, USA. The Mc Grow-Hill companies.
- Unterrainer, H. F; ladenhauf, K.H; Moazed, M.L. wallner, S. J; liebmann, A; Fink, A (2010) "Dimensions of religious/ spiritual well-being and their relation to personality and psychological well-being personality individual differences.